

Nyt fra Sprognævnet

1998/2 juni

Indhold

Artikler

- [Ingen logik?](#)
- [Nordiska språkrådet](#)
- [Lidt om bandeord, eder og kraftudtryk](#)
- [Nævnet på nettet](#)
- [Godt eller skidt? Engelsk i dansk](#)

Spørgsmål og svar

- [Meningsmager](#)
 - [Morbroder og onkel](#)
 - [Tuborgklammer {...}](#)
 - ["Bedler" og "belder"](#)
 - [Ekspandat](#)
-

Ingen logik?

Af *Erik Hansen*

Når man studser over eller kritiserer en sprogform og diskuterer om den nu kan være rigtig, eller korrekt, bygger man næsten altid på en forestilling om at sproget bør være "logisk" og konsekvent: den forkerte, ukorrekte ordform, konstruktionstype eller betydning er den der virker ulogisk og inkonsekvent.

Men der er også en anden type deltagere i dagliglivets sprogrigtighedsdebat. Det er dem der mener at have konstateret at sproget faktisk er ret ulogisk og ikke særlig konsekvent, og som heri netop ser et tegn på at sproget er noget levende. De finder i det ulogiske og uberegnelige "livets mærke" og mener ikke at sproget skal være en præcis mekanik.

Jeg vil i denne artikel prøve at give et lille bidrag til overvejelserne over om det er i sprogets natur at være logisk. Som udgangspunkt bruger jeg et spørgsmål der har været forelagt Dansk Sprognævn:

Mon De kunne hjælpe mig med at afgøre hvilken af følgende to formuleringer der er korrekt: *ingen af holdene fortjente sejren* eller *intet af holdene fortjente sejren*? Jeg skal lige gøre opmærksom

på at antallet af hold der tales om, er to.

Bøjning

Inden vi går i gang, må vi se på bøjningen af *ingen*:

ingen er fælleskøn singularis (ental): *ingen avis*
intet er neutrum (intetkøn) singularis: *intet resultat*
ingen er pluralis (flertal): *nu ingen frækheder*.

Ordet *hold* er neutrum (*et hold, holdet*), derfor *intet hold*.

Nogle kan bruge formen *ingen* som neutrum: *undersøgelsen gav ingen resultat*. Det ser vi bort fra i det følgende.

Intet af de to hold

Udtryk af typen *fem af drengene, et par af husene, en af bøgerne* betegner en del af noget. De *fem drenge* identificeres ved at være en del af en større gruppe drenge osv.

Umiddelbart er der derfor noget mystisk ved at man kan sige *ingen af de to hold fortjente sejren*. Sætningen siger jo at det benægtes at en del af 2 hold fortjente sejren. Men en del af 2 må, når det drejer sig om fx fodboldhold, være 1, og derfor skulle vi vente singularis her: *intet af de to hold fortjente sejren*.

Kritikken af formuleringen *ingen af de to hold*, eller i det mindste tvivlen om dens korrekthed, bygger tydeligvis på kravet om logik og konsekvens. Hvis dette udtryk ikke skal danne en undtagelse fra regler der i øvrigt gælder for sproget, her brugen af singularis og pluralis, burde det hedde *intet af de to hold*...

Nu er der imidlertid det påfaldende at man er nødt til at gøre sig umage for at fornemme noget ulogisk i den kritiserede formulering. Ingen studser vist umiddelbart over den. Det er tit et tegn på at et udtryk i virkeligheden er helt i overensstemmelse med sproget i øvrigt, og at den regel man kritiserer ud fra, er formuleret for snævert. Sådan er det også her.

Men inden jeg forsøger at formulere en lidt mere rummelig regel, vil jeg minde om at vi indfødte danskere normalt bruger pluralis i forbindelserne med *ingen af*:

ingen af mine forældre er jyder
ingen af tvillingerne blev syge
ingen af semestrene i 1997 har været særlig gode
der var ingen af de to målmænd der var hurtige nok.

Pluralisformerne *jyder, syge* osv. kan kun svare til (kongruere med) pluralissubjekt (flertalsgrundled): *han er jyde, de er jyder*, men ikke "de er jyde", "han er jyder". *Ingen* må derfor betragtes som pluralis. Og hvis vi kan anerkende disse forbindelser, kan vi også roligt anerkende *ingen af holdene*... Det er jo ligefrem sådan at singularis i nogle tilfælde er noget meget sjældent:

ingen af mine forældre er jyde
denne gang blev ingen af tvillingerne syg.

I andre tilfælde kan singularis og pluralis bruges uden forskel:

intet af semestrene i 1997 har været særlig godt
ingen af de to målmænd var hurtig nok
intet af de to hold vandt turneringen/havde fortjent sejren.

Det vil altså sige at den normale betydningsmodsatning mellem singularis- og pluralisform er ophævet i forbindelse med *ingen*:

han har ingen aviser med
jeg fandt ingen søm
de opdagede ingen huller

betyder mht. antal præcis det samme som

han har ingen avis med
jeg fandt intet søm
de opdagede intet hul.

Nøjagtig det samme gælder *nul*, hvis man ellers kan acceptere ordet uden for rent aritmetiske sammenhænge: *nul medhjælper*, *nul elementer*, *nul møtrikker* betyder det samme som *nul medhjælper*, *nul element*, *nul møtrik*.

Det vil sige at brugen af singularis og pluralis i forbindelse med *ingen* og *nul* følger den velkendte regel fra matematikken der siger at $0 \times n = 0$. Nul gange hvilket som helst tal er nul! Om man bruger singularis eller pluralis i forbindelse med *ingen*, giver altså talmæssigt samme resultat, nemlig nul. Det er da logisk.

Én eller flere?

At singularis-pluralis-modsatningen er ophævet, ser man tydeligt i forbindelser som

har naboens ingen børn? jo!
har naboens ingen hund? jo!

Af de bekræftende svar kan vi ikke slutte at naboens har flere børn, eller at de har én og kun én hund, men derimod at de har mindst ét barn og mindst én hund. Begge spørgsmål drejer sig nemlig kun om hvorvidt børn og hunde foreligger i et antal højere end nul, og det er det der bekræftes i svarene. Og spørges der

har du ingen cigaretter?

kan man ikke svare *nej*, *men jeg har én*, for spørgsmålet drejede sig ikke om én over for flere; men man kan udmærket svare *jo*, *jeg har en enkelt*, for spørgsmålet drejede sig kun om hvorvidt antallet af cigaretter er nul eller ej.

'Det normale' bestemmer

Problemet er så hvad der bestemmer valget mellem singularis og pluralis i forbindelse med *ingen*, når det ikke er antallet det drejer sig om.

Valget af singularis og pluralis synes at afspejle den talendes opfattelse af hvad der er normalt i den omgivende verden. Normalt har et ægtepar mere end ét barn, derfor

de har ingen børn

og tilsvarende

han spiste ingen blomster
der kom ingen gæster
han har ingen gummistøvler
jeg scorede ingen mål denne gang
de har ingen kaniner mere.

Men hunde er der normalt kun én af per husstand, derfor

de har ingen hund

og tilsvarende

hun har ingen kæreste
der kom ingen skorstensfejer i denne måned
han har ingen overfrakke
I fandt vel ingen lejlighed?
prokuristen fik intet gratiale i år.

Man siger

Åse har ingen stil skrevet

men

læreren har ingen stile rettet.

Dette indebærer at der kan være en ret raffineret forskel mellem formuleringer som

har han ingen bil?

og

har han ingen biler?

Den første vil man nok fortrinsvis bruge hvis talen er om en privat husholdning, hvor der jo som hovedregel kun er én bil; den anden drejer sig snarere om et firma.

har I ingen juletræer?

spørger man forhandleren, men

har I intet juletræ?

er et spørgsmål til en privatperson.

I udtryk der skildrer forhold hvor der ikke er bestemte forventninger til hvad der er normalt, kan man lige så godt bruge singularis som pluralis:

han har ingen avis/ingen aviser med
jeg fik ingen billet/ingen billetter
de fandt ingen genvej/ingen genveje.

Tal og eftertryk

Skønt den sædvanlige forskel mellem singularis og pluralis således er ophævet i forbindelse med *ingen*, kan forskellen udnyttes betydningsmæssigt når der vælges en uventet talform. Vælger man pluralis i de forbindelser hvor det normale er singularis, antyder man et syn på omverdenen der afviger noget fra det sædvanlige. Siger man fx

hun har ingen kærester

antyder det at det ingenlunde er usædvanligt at hun eller andre har flere ad gangen.

Tilsvarende i

der er desværre ingen swimmingpools i vores have
jeg har ingen radioer i min bil
har du ingen faste tandlæger for tiden?

Vælger man omvendt singularis for forventet pluralis, er det en anden virkning der opnås.

Der er forskel på formuleringerne

jeg scorede ingen mål
jeg scorede intet mål

ikke mht. antallet, men mht. emfasen, eftertrykket: *intet mål* betyder 'ikke engang ét', 'end ikke minimumsmængden'. Og tilsvarende

intet af de fem forslag fandt nåde for hans blik
jeg så intet hus som jeg syntes om.

I øvrigt foretrækker mange ordforbindelsen *ikke nogen* i stedet for *ingen*. Mht. tal følger *nogen* samme regler som *ingen*:

har naboens ikke nogen børn?
har naboens ikke noget sommerhus?
der er ikke noget/nogen af de to hold som går videre i
turneringen.

Der er altså ingen grunde til at kritisere nogen af de to formuleringer som der spørges om i brevet til Dansk Sprognævn og da slet ikke ud fra logiske synspunkter.

Sproget er skam logisk nok. Men det er ikke altid matematisk logik man skal vente.

Erik Hansen (f. 1931) er professor i dansk sprog ved Københavns Universitet, formand for Dansk Sprognævn.

[Til indholdsfortegnelsen](#)

NORDISK SPROGRÅD

Nordisk Sprogråd er det danske navn på et nyt samarbejdsorgan mellem de nordiske sprognævn og tilsvarende organer. Sprogrådet blev oprettet i 1997 efter at det hidtidige samarbejdsorgan, *Nordisk Sprogsekretariat*, der havde fungeret siden 1978, var blevet nedlagt. I artiklen nedenfor orienterer Birgitta Lindgren, der er ansat i det svenske sprognævn, og som for tiden fungerer som sekretær for det nye organ, om Nordisk Sprogråds organisation og opgaver. Artiklen har også været trykt i det norske sprognævns

blad, Språknytt.

Dansk Sprognævnets repræsentant i Nordisk Sprogråd er nævnets tidligere formand *Allan Karker* med *Jørn Lund* som suppleant. Allan Karker er tillige næstformand i Nordisk Sprogråd.

Nordiska språkrådet

Af Birgitta Lindgren

Som många av Nyt fra Sprognævnets läsare säkert vet så lade Nordiska ministerrådet i utgången av 1996 ned organet Nordiska språksekretariatet, som var placerat i Oslo i lokaler hos Norsk språkråd. Beslutet grundade sig på en utvärdering, där Nordiska språksekretariatet enligt en minst sagt fyrkantig mall bedömdes ha "ringa nordisk nytta" - en bedömning som inte delades av särskilt många som var insatta i saken. Efter många protester, inte bara från de inblandade språknämnderna, föreslog Nordiska ministerrådet till slut att medel även i fortsättningen skulle avsättas på den nordiska budgeten till nordiskt språksamarbete. För närvarande är det 1 miljon danska kronor per år, vilket är mindre än hälften av anslaget till Nordiska språksekretariatet. Däremot ville ministerrådet inte inrätta någon egen ny organisation för detta ändamål, utan pengarna skulle styras till en av de skandinaviska språknämnderna, som skulle ta ansvaret för det hela. Ansvaret skulle enligt detta förslag vila på en av dessa språknämnder under en period av tre år och sedan flyttas över på nästa språknämnd.

Den första treårsperioden i Stockholm

De nordiska språknämnderna har nu själva bildat en ny samarbetsorganisation, *Nordiska språkrådet*, som de skandinaviska språknämnderna skall turas om att ta hand om, och under den första treårsperioden (1997-1999) är den placerad hos Svenska språknämnden. Ordförande i rådet är professor Margareta Westman, chef för Svenska språknämndens sekretariat. Sekreterare i rådet är Birgitta Lindgren på Svenska språknämnden. Men Oslo finns också med i bilden. Där arbetar Rikke Hauge, som tidigare var anställd på Nordiska språksekretariatet, nu som konsulent för Nordiska språkrådets räkning.

I Nordiska språkrådet finns representanter för alla de inhemska språk i Norden som har en språknämnd: danska, finska, färöiska, grönländska, isländska, norska, samiska och svenska. Eftersom det finns särskilda språknämnder för varianterna finlandsvenska och sverigefinska, har de egna representanter. Sammanlagt blir det 10 representanter i rådet. Representanten för Norsk språkråd byts varje år, så att han ena året representerar bokmål, andra året nynorsk. Självfallet har rådet namnformer på alla de inblandade språken. Det heter t.ex. *Nordisk språkråd* på norska, *Pohjoismaiden kielineuvosto* på finska och *Davviriikkalaš giellaráđđi* på samiska.

Uppgifter

Nordiska språkrådets uppgift är att främja den nordiska språkförståelsen, som är grunden

för allt nordiskt samarbete. Denna uppgift har inte på något sätt minskat i betydelse i och med att Sverige och Finland liksom tidigare Danmark blivit medlemmar av EU. Snarare är den i dag ännu viktigare. Insikten om detta kommer förhoppningsvis att vakna hos svenska och finländska makthavare, när den värsta eu(ro)forin klingar av.

Nordiska språkrådet tänker uppfylla sin uppgift genom att bland annat arrangera konferenser, medverka till utgivning av internordiska ordböcker och andra skrifter i ämnet samt stödja och sätta igång forskningsprojekt inom sitt intresseområde. På programmet står närmast en konferens om språket i EU-institutioner, en konferens för terminologer och språkvårdare samt ett seminarium om enkelt och begripligt myndighetsspråk i Norden. Vi hoppas också att kunna komma igång med arbetet att få fram en svensk-norsk och en svensk-dansk ordbok. Vidare finns på förslag att sätta igång med ett projekt om främmande ords hantering i de nordiska språken - ett projekt som är inspirerat av Norsk språkråds projekt om främmande ords hantering i norska.

Nordiska språkrådet fortsätter att ge ut årsboken "Språk i Norden". Dessutom har rådet egna vävsidor. Dessa hittar man på Svenska språknämndens webbplats:

<http://www.spraknamnden.se> .

Birgitta Lindgren, f. 1945, er forskningsassistent i Svenska språknämnden, sekretær for Nordisk Sprogråd.

Ordforklaringer:

mall - model
anslaget - bevillingen
inhemska - hjemlige
grunden för - grundlaget for
språkvårdare - sproglige rådgivere, sprogrøgttere
vävsidor - websider (jf. hjemmeside).

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Lidt om bandeord, eder og kraftudtryk

Af Margrethe Heidemann Andersen

Langt de fleste mennesker bander. Nogle gør det tit, andre gør det kun når de er irriterede, vrede eller føler afmagt. Men hvad betyder det egentlig at bande?

Ifølge Politikens Store Nye Nudansk Ordbog betyder det simpelthen 'at sige bandeord', mens Ordbog over det Danske Sprog (ODS), bd. 1, 1919, definerer *bande* i betydning 1 som: 'udtale forbandelser (over en): forbande; nu især (dagligdags) med overgang til betydning 2: udtale sin harme eller fortrydelse over noget under brug af eder'. Betydning 2 i ODS er: 'bruge ed(er) på en unødvendig, tankeløs eller letfærdig ("forfængelig") måde'. Når man

bander, så bruger man altså eder. Men hvad er eder så?

I Politikens Store Nye Nudansk Ordbog henvises der under opslagsordet *ed* til opslagsordet *kraftudtryk*, der defineres som 'et ord eller ordforbindelse som er udtryk for en følelse eller virker forstærkende, og som det ikke altid anses for pænt at bruge .. = bandeord, ed'. I ODS, bd. 4, 1922, bliver *eder* defineret som 'ord eller udtryk som har oprindelig højtidelig, især religiøs betydning (indeholdende betegnelser for gud, fanden osv., især i form af et ønske eller en forbandelse), men som bruges tankeløst eller bespotteligt, uden religiøs alvor eller højtidelighed .. som umiddelbare følelsesudtryk .. eller som forstærkende eller forsikrende udvidelser, ofte blot som individuelle vaneudtryk, "pynteord", "kraftudtryk" og lignende'.

ODS, bd. 11, 1929, indeholder ikke nogen definition af *kraftudtryk*, men derimod forklares det mere sjældne *kraftord* som 'vægtigt, kraftigt virkende ord; fyndord; ofte specielt om ed'.

Svækkelse

Bandeord, *eder* og *kraftudtryk* er altså mere eller mindre synonyme ord der alle kan gå ind under fællesbetegnelsen *bandeord*. Når man i dag ikke mere skelner mellem bandeord, eder og kraftudtryk, så hænger det formentlig sammen med at mange forbandelses- og edsformularer med tiden er blevet afsvækket og simpelthen er blevet kraftudtryk.

Fx stammer adverbiet *sgu* egentlig fra eden *Så hjælpe mig Gud og hans hellige ord* som oprindeligt blev benyttet ved danske domstole. Efterhånden blev eden også anvendt uden for domstolene og blev med tiden afkortet til *Så hjælpe mig Gud - sågu - sgu*. Det samme er tilfældet med eden *Gid Fanden ville æde mig om det er løgn*, der er blevet til *Fanden æde mig - fandeme - fanme - fame*. Selv det lille og tilsyneladende så uskyldige ord *såmænd* stammer fra en ed der i sin fulde og oprindelige form lyder: *Så hjælpe mig Gud og hans hellige mænd*.

En anden forklaring på at man ikke mere skelner så skarpt mellem eder, bandeord og kraftudtryk, er at man i dag faktisk ikke tænker på hvad ederne og forbandelserne oprindeligt betød, netop fordi de ofte er blevet svækket. *Pokker* er ifølge ODS, bd. 16, 1936, betydning 1, en betegnelse for kopper, udslæt og syfilis. *Gid pokker havde ham* betyder altså oprindeligt *Gid han må blive ramt af kopper*, og det er vel de færreste der egentlig mener det udsagn alvorligt.

På samme måde er der nok ikke ret mange som tager selve ordlyden i eden *fanden tage mig alvorligt*, dels fordi man ikke tænker på selve betydningen af eden, dels fordi eden i sig selv ikke har den store betydning i et samfund hvor mange ikke tænker på Gud og Fanden som konkrete skikkelser. At der er mange der ikke tænker over hvad bandeordene faktisk betyder, vidner et interview med Mimi Jacobsen fra Politiken 1.3.1998 om. I interviewet fortæller Mimi Jacobsen at hun bander for meget. Hun siger bl.a.: "Jeg gør det ikke, fordi det er smart. Men det ligger i mit sprog. Og jeg forbinder det ikke med at krænke Gud eller religion eller kristendom eller mit kristne livssyn, fordi jeg siger sgu. Det gør jeg altså ikke".

Hvorfor bander vi?

På trods af at ederne og bandeordene ikke mere har en bogstavelig betydning - eller måske netop derfor - så anvendes de alligevel hyppigt. Det skyldes bl.a. at man, skønt man som nævnt har et mere afslappet forhold til bandeord end tidligere, stadig kan chokere folk ved at bande. Bandeordene kan altså bruges som et bevidst provokationsmiddel, og kan fungere som identitetsmarkør. Der er næppe tvivl om at mange især unge mennesker bruger bandeord og kraftudtryk for at markere at de hører til i en bestemt gruppe, og at små børn efterligner store børn ved at snakke og bande på samme måde som de gør.

Der er dog også nogle rent sproglige årsager til at man bander. Man kan fx føle at man ved at bande tillægger sine ord større vægt og dermed mere styrke, og at man får et sprog med mere kolorit og variation. Endelig kan man også få afløb for følelser som vrede, frustration og skuffelse.

Pæne bandeord og pæne piger

For at undgå at bruge anstødelige ord og udtryk eller for ikke at påkalde Gud eller Fanden unødigt kan man enten omskrive bandeordene så de bliver mere "stuerene" (som fx *Av for katten*), eller man kan helt undlade at nævne Gud og Fanden. Sidstnævnte finder vi eksempler på i et udtryk som *Bevares*, der jo egentlig er et *Vorherre bevare os*.

Af kendte eksempler på omskrivninger kan nævnes *så til Hedehusene* (egentlig *så til hede Helvede*) og *av for Søren*, der er en omskrivning af *av for Satan*. Disse eufemismer er ofte opfindsomme og morsomme udtryk der er så tilpas uskyldige at de er brugbare for alle, også de såkaldt pæne piger. Fx er ordet *dæmen* en eufemistisk betegnelse for djævelen, og ifølge forfatteren Jakob Knudsen var det en lille nordjysk ed der også blev brugt af mennesker der ellers ikke bandede, fx pæne, unge piger ("*Sind*", 1903, s. 63).

Jakob Knudsen mener altså ikke at pæne unge piger bander. Det er en opfattelse som tidligere har været meget almindelig, og som nogle, vel især ældre mennesker, stadigvæk har. Præsten og sprogforskeren H.F. Feilberg nævner i "Skældsordenes lyrik" fra 1905 at Aarhus Amtstidende i 1904 modtog følgende indlæg (her citeret med Feilbergs retskrivning): "kan en kone, der ikke skammer sig ved at bruge udtryk som lusepak, beskidt so, mær, kaldes en 'dame'". Om en sådan kone i dag ville kunne kaldes en rigtig dame, må være op til læserens afgørelse!

Margrethe Heidemann Andersen, f. 1971, er forskningsassistent i Dansk Sprognævn.

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Nævnet på nettet

Siden 1997 har Dansk Sprognævn haft sin egen hjemmeside på Internettet. Det er altså nu muligt at se nyt fra Sprognævnet ud over de 4 gange om året hvor bladet *Nyt fra*

Sprognævnet udsendes til abonnenterne.

På Sprognævnets hjemmeside kan man bl.a. læse om de opgaver som nævnet er sat til at løse, og man kan se hvilke personer der er medlemmer af nævnet, og hvem der er ansat i nævnets forsknings- og informationsinstitut. Hvis man ønsker at få helt præcis besked om de gældende regler, kan man tjekke efter i de nye love om Sprognævnet og om retskrivningen, som begge er aftrykt på hjemmesiden.

Man kan desuden få nærmere oplysninger om den nyeste udgave af *Retskrivningsordbogen* fra 1996 (i bogudgave og i elektronisk udgave) og om de øvrige publikationer fra Sprognævnet. Under overskriften "De nordiske sprognævn" kan man klikke sig ind på hjemmesiderne hos andre nordiske sprognævn mv., fx Norsk språkråd i Oslo og Svenska språknämnden i Stockholm.

Dansk Sprognævnets hjemmeside indeholder nogle opgaver hvor man kan teste sin sprogviden. Opgaverne skiftes ud med mellemrum. I april kunne man bl.a. teste sig selv mht. stavning af forkortelser og mht. brug af de nye kommaer.

Ud over kommatesten rummer hjemmesiden i øvrigt en kort og kontant vejledning i hvordan man sætter komma efter de nye regler. For folk der er interesserede i at få egentlig undervisning i det nye komma, er der desuden mulighed for via Sprognævnets hjemmeside at få kontakt med "Det Flyvende Kommakorps", fem specialuddannede danskstuderende som giver kurser og holder foredrag overalt i landet.

Sprognævnets hjemmeside har i foråret 1998 deltaget i en konkurrence om "Det Gyldne @" (Det Gyldne Snabel-a). Det blev ikke Dansk Sprognævn der løb af med trofæet, men vi fik en pæn bedømmelse af dommerpanelet. Specielt hjemmesidens brugervenlighed blev vurderet højt. Slå selv op, og se om du er enig med dommerpanelet. Nævnets hjemmeside har adressen

www.dsn.dk

For resten kan man nu også læse de enkelte numre af *Nyt fra Sprognævnet* på nævnets hjemmeside efterhånden som de udkommer. Vi er glade for at vi på den måde kan nå ud til sprogbrugere som ikke kender bladet i forvejen. Og vi håber at vores gamle læsere og abonnenter vil værdsætte at bladet også i fremtiden kommer "på papir".

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Godt eller skidt? Engelsk i dansk

Lørdag den 21. marts 1998 holdt Dansk Sprognævn på Schæffergården ved København en sprogkonference med titlen "Den engelske indflydelse på dansk - godt eller skidt?".

Baggrunden for konferencen var den bekymring over den engelske indflydelse på det

danske sprog som mange danskere giver udtryk for i disse år. Denne bekymring har fra tid til anden givet sig udslag i kritik af Dansk Sprognævn. Nævnet er blevet bebrejdet en for passiv rolle mht. den engelske påvirkning, og kritikerne har bl.a. anført at det ikke er tilstrækkeligt at notere den engelske påvirkning, men at der også skal gribes ind. Det må efter de bekymrede sprogbrugeres mening være muligt at dæmme op for de mange engelske ord, og her bør Sprognævnet have en aktiv rolle.

Formålet med konferencen var en grundig drøftelse af den engelske indflydelse: Af hvilken art er den, hvor kraftig er den, og hvilke tekster og genrer er særlig udsatte? Hvad er årsagerne til den stærke indflydelse fra engelsk, og hvordan forløber den? Hvilke holdninger til engelsk i dansk finder man hos sprogfolk, lærere og andre? Skal man forsøge at begrænse påvirkningen, og hvis ja, hvilke praktiske og realistiske muligheder findes der?

På konferencen blev der leveret oplæg fra en række sprogfolk der specielt har beskæftiget sig med den engelske indflydelse:

1. Seniorforsker *Pia Jarvad*, Dansk Sprognævn: Den engelske påvirknings mængde og art.
2. Professor, dr.phil. *Bent Preisler*, Roskilde Universitetscenter: De sociopsykologiske mekanismer der får engelsk ind i dansk, både ovenfra og nedenfra.
3. Professor *Helge Sandøy*, Bergens Universitet: Styring av engelske ord i norsk.
4. Professor *Erik Hansen*, Københavns Universitet, formand for Dansk Sprognævn: Det gode afløsningsord.
5. Lektor *Fritz Larsen*, Odense Universitet: Dansk har det godt.
6. Professor *Michael Herslund*, Handelshøjskolen i København: Dansk som sekundasprog.

Der deltog i alt ca. 150 personer i konferencen. Professor *Niels Davidsen-Nielsen*, Handelshøjskolen i København, medlem af Dansk Sprognævns arbejdsudvalg, fungerede som ordstyrer og gav til slut en sammenfatning af foredragsholderernes oplæg. På grundlag af foredragene og de mange diskussionsindlæg fra andre deltagere vil Sprognævnet i den kommende tid drøfte hvad der evt. kan gøres. Foredragene fra konferencen vil senere blive udsendt i bogform.

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Spørgsmål og svar

Meningsmager

Spørgsmål: Hvad skal vi med ordet *meningsmager* når vi i forvejen har *meningsdanner*? Skal de to ord kunne bruges i flæng, eller vil Sprognævnet autorisere det ene?

Svar: Ordet *meningsdanner* er med som opslagsord i Retskrivningsordbogen, 2. udg., 1996, hvad der ikke gælder *meningsmager*. Deraf kan man imidlertid ikke slutte at Sprognævnet ikke "anerkender" *meningsmager*. Sprognævnet giver sig i det hele taget ikke af med at autorisere ord.

Begge ord er dannet efter de normale danske orddannelsesprincipper, og den slags ord er kun i et vist omfang opført som opslagsord i Retskrivningsordbogen. Ordet *meningsdanner* var også med i Retskrivningsordbogen, 1. udg., 1986. Det samme gælder det ofte brugte synonym *opinionsdanner*. Begge ord bruges om en person der er en frontskikkelse ved dannelse af hvad man kalder den offentlige mening.

Efter engelsk *opinion leader* har vi dannet sammensætningen *opinionsleder* om mennesker der har afgørende indflydelse på meningsdannelsen på et eller andet område. Dette ord har Sprognævnet belæg på så tidligt som 1961:

Naar folk tager en beslutning om køb af en ny ting, stemmer paa et politisk parti, lader de sig hyppigere lede af, hvad de taler med opinionslederen om end af reklamen i massemedierne eller forhandleren. (Information 17.10.1961).

Vores ældste belæg på ordet *meningsdanner* stammer fra Berlingske Tidende 12.2.1987, hvor der stod:

I stedet for fri meningsudveksling mellem individuelle borgere herskede professionelle meningsdannere og hærskarer af anonyme magthavere.

Men også sammensætningen *meningsmager* har vi adskillige belæg på, det ældste fra 1990:

hvis kritikerne fik frit løb, ville læsernes sidste respekt for kulturfolket og meningsmagerne forsvinde. (Politiken 19.5.1990).

I dette citat er ordet *meningsmager* brugt afstandtagende. I vores næste citat er afsenderens holdning mindre klar:

Som forfatter og kompromisløs meningsmager er Klaus Rifbjerg blevet en myte i Danmark. (Politiken 5.12.1991).

Men i de fleste af vores citater er sammensætningen *meningsmager* brugt med en eller anden form for afstandtagen, således:

De store meningsmagere - og de skøre kugler - tegner ikke spalterne mere. Journalistikken er på godt og ondt blevet professionaliseret. (Politiken 4.1.1992).

Her er ordet dog brugt mildt humoristisk. I den følgende overskrift derimod uden antydningen af et smil:

Krigen på slagmarken er indstillet, men magthaverne og meningsmagerne slås videre i dagspressen. (Jyllands-Posten 14.3.1992).

Det samme gælder følgende overskrift:

Allerede nu har Den Store Danske Konsensus af Etablerede Magthavere og Toneangivende Meningsmagere lidt et nederlag af vidtrækkende betydning. (Information 29.5.1992).

Men ordet bruges ikke udelukkende med afstandtagen, og det er ikke så mærkeligt, for i de senere år er *-mager* blevet yderst produktivt som orddannelseselement til at betegne "at personen laver eller udfører det som grundordet betyder" (Pia Jarvad: Nye ord - hvorfor og hvordan?, 1995, s. 199). Pia Jarvad nævner som eksempler blandt andet *musikmager*, *filmmager* og *meningsmager*, og man kunne tilføje *billedmager*, som den kalder sig der

giver sig af med at lave billeder uden at opfatte sig selv som nogen stor kunstner. Pia Jarvad gør opmærksom på at gruppen indeholder en række tilfældige nydannelser. Så måske forsvinder ordet *meningsmager* lige så stille igen.

VS

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Morbroder og onkel

Spørgsmål: Kan betegnelsen *onkel* bruges om en *morbroder*, eller er *onkel* forbeholdt medlemmer der gifter sig ind i en familie?

Svar: Betegnelsen *onkel* er ikke forbeholdt medlemmer der gifter sig ind i en familie, og kan altså udmærket bruges om en morbroder. *Morbroder* er den præciseste betegnelse. Det betyder udelukkende 'moderens broder'. Ordet *onkel* betyder 'ens faders eller moders broder (far-, morbroder) eller ens tantes mand (eller svoger)' (Ordbog over det Danske Sprog, bd. 15, 1934).

Tilsvarende siger Politikens Store Nye Nudansk Ordbog, 1997, om ordet *onkel* 'en mand som er bror til ens mor eller far, eller som er gift med ens moster eller faster' For det sidstes vedkommende henvises der til betegnelserne *grandonkel* og *halvonkel*, der mere præcist angiver slægtskabsforholdet.

I tidsskriftet Mål & Mæle, 15. årgang, 1992, nr. 3, har Carsten Elbro gjort rede for slægtskabsbetegnelserne. Af artiklen fremgår det at problemet ligner forholdet mellem på den ene side de præcise betegnelser *mormor* og *morfar* hhv. *farfar* og *farmor* og på den anden de mere omfattende *bedstefar* og *bedstemor*, der jo kan bruges om både ens faders og ens moders forældre.

VS

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Tuborgklammer {...}

Spørgsmål: I en manual oversat fra engelsk, som jeg er i færd med at læse korrektur på, står der *curly brackets* i den engelske tekst. Det er gengivet med *krøllede parenteser*, som efter min mening ikke er helt korrekt. Men jeg kan ellers kun komme på ordet *tuborgklammer*. Findes der ikke en mere officiel benævnelse for den slags parenteser?

Svar: Sammenstillingen *curly brackets* har vi ikke fundet oversat i nogen engelsk-dansk ordbog, men *bracket* oversættes ved 'klamme' eller 'parentes', og i de typografiske illustrationer som findes i de større ordbøger, er tuborgklammen et af eksemplerne. Ordet *tuborgklamme* står som opslagsord i Retskrivningsordbogen, 2. udg., 1996, og figurerer som anbefalet betegnelse i Sprognævnets liste over anbefalede sproglige betegnelser (Grammatisk talt, Dansk Sprognævnets Skrifter 24, 1996), så det er helt i orden at bruge

ordet om denne type af klammer. Politikens Store Nye Nudansk Ordbog (1997) har *tuborg* som opslagsord og forklarer det som 'skrifteegnene { }'.

I Gyldendals Fremmedordbog, 11. udg., 1997, findes ordet *akkolade*, der er af fransk oprindelse, og hvis grundbetydning er 'omfavnelse'. Dette ord bruges i musikken om 'klamme der forbinder flere nodesystemer', altså om tuborgklammen. Tegnet bruges også inden for matematikken, og Dudens Grosses Fremdwörterbuch, 1994, oplyser at *Akkolade*, som i tysk oversættes ved 'geschweifte Klammer' (ordret: "svungen klamme"), bruges om den type af klammer der sammenfatter flere linjer, sætninger, ord, noder osv. I tysk er brugen altså ifølge Duden ikke indskrænket til at omfatte musikkens "tuborg". Men det er næppe tilrådeligt at bruge ordet således på dansk, hvis man ønsker at blive forstået.
VS

[Til indholdsfortegnelsen](#)

"Bedler" og "belder"

Spørgsmål: Hvorfor bytter så mange - især unge - danskere om på *l* og *d* når de skal udtale ordet *billeder*?

Svar: I Den Store Danske Udtaleordbog, 1991, er udtalen "belde" med såkaldt hårdt *d* betegnet som lavprovisiel og ældre lavkøbenhavnsk, mens udtalen "bedle" med såkaldt blødt *d* og ombytning af konsonanternes rækkefølge er beskrevet som lavsprog og børnesprog, og der gøres opmærksom på at sidstnævnte udtale er meget udbredt.

I Brink og Lund: Dansk Rigsmål, bd. 2, 1975, giver forfatterne nogle mulige forklaringer på disse udtaler. Om udtalen "belde" med hårdt *d* siger de at den kan være en læseudtale, men ikke nødvendigvis altid er det; den kan også skyldes en spontan modvilje mod "blødt *d*" efter konsonant, som jo normalt ikke findes på dansk, undtagen netop i ordene *billede* og *måneder* (pluralis af *måned*), og i begge ord er der en tendens til at få en udtale med hårdt *d* (s. 455). Udtalen "måneder" hører man jo ikke helt sjældent.

Om udtalen "bedle" siger Brink og Lund at ordet er kendt som et vanskeligt ord at udtale, også for børn der taler højkøbenhavnsk. Det skyldes at forbindelsen *l* plus blødt *d* der indleder en ny stavelse, er unik og dermed systemstridig i dansk (jf. Brink og Lund, s. 618). Blødt *d* forekommer nemlig ikke i begyndelsen af en stavelse i dansk. Dette forhold fører efter Brink og Lunds opfattelse hos mange børn til lydomytningen (metatesen) "bedle" svarende til en stavemåde *bedle* (jf. *sadle*, *dadler*, *midler*, *hvidløg* osv.).

Metateser er i øvrigt ikke et særdansk fænomen. Lingvisten Louis Hjelmslev omtaler i sin lille bog *Sproget*, 1963, en række sproglige omdannelser som ikke er specielle for et enkelt sprog, men forløber generelt når betingelserne er til stede. En af disse er metatesen, ombytningen af to eller flere elementer (s. 52 ff.).

VS

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Ekspandat

Spørgsmål: Hvorledes vil man betegne et produkt der er fremkommet ved ekspandering under anvendelse af en ekspander?

Svar: Vi kender bedst ordet *ekspander* i betydningen 'træningsapparat til brug ved muskeltræning', altså i forbindelse med bodybuilding, men har også kendskab til anvendelsen inden for elektronik med betydningen 'kredsløb som kan udvide et lydniveau', og vi har et par eksempler fra radiobranchen, således fx "Speciel kortbølge "ekspander", som giver en knivskarp indstilling" (Lyngby-Taarbæk Bladet 7.9.1967).

Vi har også en del eksempler på konkrete produkter som formentlig er fremstillet vha. en eller anden form for ekspander; de kaldes alle *ekspanderet xx*, fx "*ekspanderet* polystyren" (Børsen 5.8.1963) om en emballageform til forsendelse af vin, "*ekspanderet* majs og korn", "*ekspanderet* ris" og "granulater af *ekspanderet* glas" (alle tre eksempler fra Registreringstidende, hhv. 9.3.1966, 7.4.1967 og 2.6.1976).

Skal man finde en mere abstrakt samlebetegnelse for sådanne produkter, melder sig uvilkårligt muligheden *ekspandat*; suffikset (afledningsendelsen) *-at*, der stammer fra latin *-atus*, har været i brug i dansk gennem århundreder i substantiver (navneord), herunder i substantiver dannet af adjektiver (tillægsord). I dag er endelsen særlig produktiv i kemiske navne på salte, fx *karbonat*, *sulfat*, *fosfat*. På andre områder kender vi den både i afledninger af verber (udsagnsord), således *internat* til *internere*, *diktat* til *diktere*, *fabrikat* til *fabrikere*, og i afledninger af substantiver, fx *defensorat* til *defensor*.

Ud fra en rent historisk betragtning burde det snarest hedde *ekspansat*, hvad folk med klassisk baggrund nok ville foretrække. Men som det er fremgået, er *ekspandat* altså den form der passer bedst med nutidig dansk orddannelse.

VS

[Til indholdsfortegnelsen](#)
